

§ 11. Развіццё культуры ў Раннім і Высокім сярэднявеччы

МІНАРЭТ МАЗАІКА ХРАМ СВЯТОЙ САФІІ ХРОНІКА АНТЫЧНАСЦЬ ІКОНА МІНІАЦЮРА УНІВЕРСІТЭТ ФРЭСКА ПЕРГАМЕНТ ІНІЦЫЯЛ

1. Захаванне антычнай спадчыны. Для эпохі Сярэднявечча характэрнае ўзаемадзеянне элементаў антычнай, хрысціянскай і «варварскай» культур. Так, уздым культуры ў Франкскім каралеўстве ў часы праўлення Карла Вялікага і яго найбліжэйшых пераемнікаў, што атрымаў назву «*Каралінгскага Адраджэння*», характарызаваўся павышанай цікавасцю да антычнай культуры.

У Візантыі захаванне старажытнай спадчыны на сіла сістэмны характар. Візантыйцы не толькі збераглі немалую колькасць грэчаскіх і рымскіх прац, але і пакінулі да іх свае каментарыі.

Вельмі важную ролю ў пераемнасці антычнай і сярэднявковай культуры адыграла лацінская мова. Менавіта латынь зрабілася асновай для развіцця еўрапейскіх нацыянальных моў, а пісьменства данесла да жыхароў сярэднявковай Еўропы дасягненні антычнай навукі і філасофіі.

Ва ўмовах варварызацыі Заходняй Еўропы царква ператварылася ў адзіную захавальніцу антычнай спадчыны. Доўгі час самымі адукаванымі людзьмі з'яўляліся святары і манахі. Ім неабходна было чытаць Біблію і праводзіць набажэнствы, вылічваць даты хрысціянскіх свят і будаваць храмы. Менавіта дзякуючы

Латынь — аснова развіцця еўрапейскіх нацыянальных моў

Царква — захавальніца антычнай спадчыны

Якія сацыяльныя функцыі выконвалі манастыры?

Чаму пасля падзення Заходняй Рымскай імперыі адбыўся заняпад культуры і адукацыі?

Царкоўныя школы

Растлумачце, чаму людзі з добрай памяццю карысталіся вялікай павагай.

Свецкая адукацыя

духавенству лацінская мова стала найважнейшым сувязным звязом паміж антычнай і сярэднявечавай культурамі.

Часта манастыры заставаліся адзіным месцам захоўвання старажытных рукапісаў. У кожным з іх быў скрыпторый, дзе перапісваліся багаслоўскія працы і богаслужбовыя кнігі, а таксама складаліся хронікі. Манахі капіравалі працы грэчаскіх і рымскіх філосафаў, паэтаў і гісторыкаў. Гэтыя тэксты з'яўляліся асновай адукацыі, складалі важную частку вучэбных праграм.

Так сфарміравалася характэрная для Ранняга еўрапейскага сярэднявечча манаполія хрысціянскіх устаноў на адукацыю.

2. Сярэднявечная адукацыя. Напачатку Сярэднявечча колькасць пісьменных людзей рэзка скарацілася. Непісьменныя былі многія каралі і вярхушка грамадства — знаць і чыноўнікі.

Такое становішча намагалася паправіць царква. Адкрываліся школы, першыя з якіх былі заснаваныя манаскімі ордэнамі. Навучанне вялося на лацінскай мове. Метады навучання будаваліся на зубрэнні і развіцці механічнай памяці; настаўнік даваў абстрактныя веды, якія належала абавязкова запамінаць, і не тлумачыў прадмет або з'яву. У школах панавала суровая дысцыпліна, ухваляліся цялесныя пакаранні.

Асаблівасцю сярэднявечавай адукацыі была адсутнасць класаў і размеркавання вучняў па ўзросце або здольнасцях.

Інакш была арганізавана свецкая адукацыя. З ростам гарадоў і росквітам цэхаў пачалі ўзнікаць прыватныя школы. Па-свецку было арганізавана і навучанне феадалаў. Яно грунтавалася на «сямі рыцарскіх дабрадзейнасцях»: верхавая язда, плаванне, валоданне дзідай, мячом і шчытом, фехтаванне, паляванне, гульня ў шахматы, уменне складаць і спаваць вершы.

ЦАРКОЎНЫЯ ШКОЛЫ

Манастырскія

арганізоўваліся
пры манастырах

Кафедральныя

адкрываліся пры
кафедральных
саборах

Прыходскія

узнікалі пры
царкоўных
прыходах

Што такое літара? —
Вартаўнік гісторыі.
Што такое слова? —
Здраднік душы.
Хто нараджае слова? —
Язык.
Што такое язык? —
Біч паветра.
Што такое паветра? —
Захавальнік жыцця.
Што такое жыццё? —
Шчаслівым радасць,
няшчасным гора,
чаканне смерці.

Урывак з падручніка. IX ст.

У сярэдневяковых дакументах можна прачытаць: «За непісьменнага дзеля яго рыцарскага звання распісаўся манах такі і такі...». Растлумачце гэтую фразу.

У Высокім сярэднявеччы Заходняя Еўропа зазнала нечуваны эканамічны і культурны ўздым. У гэты час асобныя кафедральныя і манастырскія школы ператвараліся ў буйныя вучэбныя цэнтры, якія пасля зрабіліся першымі ўніверсітэтамі. Яны ўяўлялі сабой сярэдневяковыя карпарацыі — аб'яднанні навучэнцаў і выкладчыкаў. Заняткі ва ўсіх заходнееўрапейскіх універсітэтах вяліся на лацінскай мове. Студэнты з розных краін аб'ядноўваліся ў зямляцтвы, а выкладчыкі гуртаваліся па спецыяльнасцях у факультэты. Разам яны абіралі кіраўніка ўніверсітэта (рэктара). На падрыхтоўчым факультэце адбывалася асваенне «сямі вольных мастацтваў»: граматыкі, рыторыкі, дыялектыкі, арыфметыкі, геаметрыі, астраноміі, музыкі. Пасля авалодання гэтымі дысцыплінамі студэнт мог працягнуць вучобу, абраўшы адзін з трох вышэйшых факультэтаў універсітэта: багаслоўскі,

З'яўленне вышэйшых
навучальных устаноў

медыцынскі або юрыдычны. Па яго заканчэнні прысуджалася ступень магістра або доктара навук па адпаведным профілі.

ПРАЦУЕМ З ГІСТАРЫЧНАЙ КРЫНІЦАЙ

Раннія статуты Сарбоны XII–XV стст.

Жадаю, каб няўхільна выконваўся звычай, зацверджаны ў момант заснавання гэтага дома па парадзе добрых людзей... Таму ніхто, жывучы ў гэтым доме, не павінен есці мяса як напярэдадні Раства Хрыстова, так і па панядзелках ды чацвяргах, у дні Вялікага посту, а таксама ад свята Ушэсця да Сёмухі... Ніхто не можа ўжываць ежу ў сваім пакоі без асаблівай прычыны. Роўным чынам усе павінны насіць закрытую вопратку... Хай ніхто не носіць кідкага адзення і чаравікаў, ад чаго могуць узнікнуць розныя непаразуменні... Таксама ніхто не прымаецца ў дом без клятвы... Таксама кожны член абшчыны мае ўласны знак на адзенні, адзіны ў сваім родзе і адрозны ад іншых. Ніхто не асмельваецца начаваць па-за домам, недзе ў горадзе. На сходах і разборах кожны мае вытрымліваць мір і майчанне, пакуль яго не спытае прыёр...

1. Якім чынам рэгламентаваліся паводзіны студэнтаў сярэдневяковых універсітэтаў?
2. Чым тлумачыцца строгасць правіл паводзін у сярэдневяковых універсітэтах?

Універсітэт Аль-Караўін.
Марока. Сучасны выгляд

Выкладчыкі і студэнты жылі ў спецыяльна ўладкаваных інтэрнатах — калегіях. Тут праводзіліся лекцыі: выкладчык зачытваў урывкі з кніг вядомых вучоных і багасловаў, а пасля тлумачыў значэнне прачытанага.

Першай вышэйшай навучальнай установай Заходняй Еўропы стаў Балонскі ўніверсітэт у Францыі, заснаваны яшчэ ў XI ст. Аднак арабскія ўніверсітэты ўзніклі значна раней. Найстарэйшы з іх — Аль-Караўін у г. Фес у Марока, які адкрыў свае дзверы ў IX ст.

У заходнееўрапейскіх універсітэтах з'яўляліся вучоныя, дасягненні якіх пераўзыходзілі ўзровень сярэдневяковай навукі. У іх ліку быў англічанін Ро-

джэр Бэкан. Ён увёў у навуку матэматычны і эксперыментальны метады, напісаў працы аб прыродзе святла і колеру, распрацаваў новыя тэорыі аб павелічальным шкле.

Значна пашырыліся геаграфічныя веды еўрапейцаў. Венецыянец Марка Пола здзейсніў шматгадовае падарожжа ў Кітай і Цэнтральную Азію, вынікі якога апісаў у славутай «Кнізе аб разнастайнасці свету».

У пачатку Сярэднявечча ў Візантыі, у адрозненне ад краін Заходняй Еўропы, цэнтрамі развіцця культуры з'яўляліся гарады. У «дзяржаве васілеўсаў» працэнт адукаваных людзей быў значна вышэйшы, чым на Захадзе. Як і ва ўсёй Еўропе, на развіццё адукацыі істотна ўплывала царква. У XI ст. у Канстанцінопалі на базе вышэйшай школы, заснаванай імператарам Феадосіем II яшчэ ў V ст., быў створаны ўніверсітэт. Ён меў два факультэты — юрыдычны і філасофскі (багаслоўскі). Сёння яго часта называюць Канстанцінопальскім універсітэтам, або Магнаўрскай вышэйшай школай. Першы рэктар універсітэта — вядомы вучоны Леў Матэматык. Сярод выкладчыкаў і выпускнікоў універсітэта было шмат вядомых філосафаў і вучоных, напрыклад, Кірыл і яго брат Мяфодзій — стваральнікі славянскага алфавіта.

3. Развіццё культуры ў Заходняй Еўропе. З развіццём школ і адукацыі пашыраўся попыт на кнігі. У Раннім сярэднявеччы яны былі прадметам раскошы. Кнігі пісалі на пергаменце. Аркушы сшывалі з дапамогай тонкіх трывалых вяровак і змяшчалі ў вокладку з дошак, абцягнутых скурай, часам упрыгожаных каштоўнымі камянямі. Тэкст ілюстравалі буквіцамі, застаўкамі, а пазней — мініяцюрамі. З XII ст. адкрываюцца гарадскія майстэрні па перапісванні кніг, у якіх працавалі рамеснікі. З'яўляецца іншы матэрыял, менш трывалы, але больш даступны і танны, — папера.

Асаблівасці развіцця ў Візантыі

Святые Кірыл і Мяфодзій.
Фрэска сабора Святой Сафіі.
Македонія. XI ст.

Чаму ў сярэднявечных бібліятэках кнігі захоўвалі на ланцугу?

Развіццё літаратуры

Уплыў хрысціянскай ідэалогіі праявіўся ў царкоўнай літаратуры, якая ў той час фарміравалася. Асноўнымі яе жанрамі сталі жыцці святых, духоўныя гімны, літургічная драма. Сярод свецкай літаратуры асабліва вылучаліся творы гераічнага эпасу, якія апавядалі пра вялікіх герояў мінуўшчыны. Самыя вядомыя сярод іх — французская «Песня пра Раланда», іспанская «Песня пра Сіда», нямецкая «Песня пра Нібелунгаў». У гарадской літаратуры пераважалі кароткія ананімныя творы, звычайна жартаўлівага характару.

Архітэктура

Самабытнасцю вылучалася сярэдневяковая архітэктура. Раманскі стыль з яго масіўнымі формамі

АРХІТЭКТУРНЫЯ СТЫЛІ СЯРЭДНЕВЯКОВАЙ ЕЎРОПЫ

РАМАНСКІ

XI–XIII стст.

вобласці, якія мяжуюць з Міжземнамор'ем

- масіўнасць, прастата і яснасць формаў;
- тоўстыя сцены, невялікія вузкія вокны-аркі, цыліндрычныя або крыжовыя каменныя скляпенні;
- асноўны матэрыял для будаўніцтва — камень

Капэла грэшнікаў, якія каюцца. Францыя

ГАТЫЧНЫ

XII–XIV стст.

з Францыі па ўсёй Еўропе

- аркі з завострым верхам;
- вузкія і высокія вежы і калоны;
- багата ўпрыгожаны фасад з рознымі дэталямі і характэрнай «ружай» у цэнтры;
- шматкаляровыя вітражныя стральчатыя вокны, каваныя шпіцы на даху

Рэймскі сабор. Францыя

змяніўся на гатычны. Цяпер будынкі імкнуліся ўгару, да святла і Бога, што выразна відаць на прыкладзе сабора Нотр-Дам у Парыжы.

ПРАВОДЗІМ МІНІ-ДАСЛЕДАВАННЕ

Кёльнскі сабор

Прыклад гатычнага шрыфту

Касцюмы Сярэднявечча

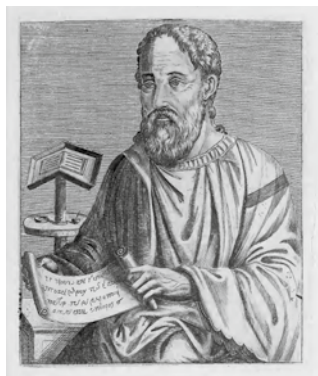
1. Якім чынам рысы гатычнага стылю адбіліся ў прадстаўленым творы сярэднявёкавай архітэктуры, касцюмах і шрыфце?
2. Як гэта тлумачылася з пункту погляду сярэднявёковага бачання свету?

4. Дасягненні ў навуцы і культуры Візантыі.

Візантыя была цэнтрам значных навуковых і культурных дасягненняў Ранняга і Высокага сярэднявечча. Мясцовыя вучоныя захоўвалі сакрэты вырабу шкла, лекавых сродкаў і фарбаў. Сярод навук найбольш паспяхова развіваліся матэматыка, астраномія,

Візантыя — скарбніца
навуковых адкрыццяў
і культурных
дасягненняў

геаграфія, хімія, медыцына, інжынерная справа. Так, адзін з пачынальнікаў алгебры Леў Матэматык вынайшаў светлавы тэлеграф, што ўяўляў сабой сістэму сігнальных вежаў і дазваляў за адну гадзіну перадаць паведамленне з мяжы з Халіфатам у Канстанцінопаль. Візантыйцы мелі адмысловыя механізмы, якія прыводзілі ў захваленне замежных паслоў: цудоўныя статуі львоў, якія рыкалі, птушак, якія лёталі, і іншыя фігуры, што рухаліся сілаю вады. Візантыйскія купцы, выпраўляючыся ў далёкія падарожжы, складалі геаграфічныя трактаты і карты, якія ў далейшым распаўсюдзіліся па ўсёй Еўропе.

Яўсевій Кесарыйскі. Графіка

Выкарыстоўваючы антычную спадчыну, візантыйцы стварылі багатую бібліятэку навуковых і філасофскіх тэкстаў. Атрымалі пашырэнне жанры гістарычных хронік («Хроніка» Яўсевія Кесарыйскага), жыццяпісы вялікіх валадароў і ваеннай гісторыі («Гісторыя войнаў Юстыніяна» Пракопія Кесарыйскага).

Цэнтрам візантыйскага мастацтва па-ранейшаму заставаўся велічны Канстанцінопаль. Сімвалам выдатнай сярэдневяковай архітэктуры Візантыі стаў пабудаваны ў VI ст. славыты Сафіійскі сабор.

«Залаты век» ісламу

5. Мусульманскі рэнесанс. Тэрыторыя мусульманскага свету ў Сярэднявеччы працягнулася ад Індыі да Пірэнеяў, а арабская мова стала на гэтай прасторы мовай міжнародных зносін. Перыяд з VIII да XIII ст. прынята называць мусульманскім Адраджэннем, або «Залатым векам ісламу». Менавіта тады старажытныя навуковыя працы, што захаваліся ў Візантыі і Персіі, былі перакладзены на арабскую мову. Гэты масавы перакладчыцкі праект стварыў падмурак для дзейнасці мусульманскіх вучоных, якія пасля пашырылі і развілі атрыманыя веды.

Арабскія і персідскія вучоныя зрабілі важныя адкрыцці ў розных галінах навукі. Яны перагледзелі і дапоўнілі працы Гіпакрата і Галена, дзякуючы чаму медыцына тысячагадовай даўніны выйшла на даволі высокі ўзровень. Кніга Ібн Сіны (Авіцэны) «Канон ле-

Чаму арабскую мову называюць «латынню Усходу»?

Якімі вынаходствамі і адкрыццямі, што зрабілі або распаўсюдзілі арабы, чалавецтва карыстаецца да нашых часоў?

карскай навукі» была галоўным падручнікам для медыкаў у Еўропе аж да XVII ст.

Нярэдка ўсходнія вучоныя былі яшчэ і творчымі людзьмі. Напрыклад, матэматык і астраном канца XI ст. Амар Хаям узначаліў абсерваторыю і склаў

НАВУКОВЫЯ ДАСЯГНЕННІ МУСУЛЬМАНСКАГА РЭНЕСАНСУ

МАТЭМАТЫКА

Еўрапеец і араб
вывучаюць
геаметрыю

- алгебра і трыганометрыя;
- словы «алгебра», «алгарытм»

Аль-Харэзмі
Аль-Джазари

ХІМІЯ

Дыстыляцыйны
апарат. VIII ст.

- метады ачысткі і крышталізацыі;
- класіфікацыя вядомых хімічных рэчываў

Аль-Разі
Ібн Хаян

АСТРАНОМІЯ

Фазы Месяца. XI ст.

- працягласць гадавога цыкла;
- абсерваторыі

Аль-Батані
Аль-Біруні

ГЕАГРАФІЯ

- прынцып аптычных лінзаў

Сістэма вадзяной
помпы. XIII ст.

Рэканструкцыя
арабскай карты. XII ст.

- словы «адмірал», «баржа», «мусон»;
- стварэнне карт;
- вызначэнне даўжыні акружнасці зямнога шара

сонечны каляндар, але атрымаў сусветную вядомасць дзякуючы паэтычным творам, напоўненым жыццёвай мудрасцю і любоўю да чалавека.

Разам з навукай у Еўропу пранікала ісламскае мастацтва, вядомае сваімі мудрагелістымі геаметрычнымі ўзорамі і каліграфіяй. Мусульманская архітэктура з яе спічастымі аркамі, купаламі і дэкаратыўным арнамантам натхняла архітэктараў гатычнага стылю. Многія ўзоры ісламскай архітэктуры захаваліся да нашага часу, напрыклад Вялікая мячэць Кордавы.

«Залаты век ісламу» быў перыядам, калі мусульманскі свет знаходзіўся ў авангардзе навукі і культуры, што аказала глыбокі ўплыў на наступныя стагоддзі.

ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ

Кордава — адзін з найстаражытнейшых гарадоў Іспаніі, сталіца Кордаўскага халіфата. У X ст. горад дасягнуў свайго росквіту, зрабіўся адным з цэнтраў асветы і навук.

1. *Растлумачце, чаму Кордаву ў Сярэдня вякі называлі «ўпрыгажэннем свету».*
- 2 *Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі, назавіце і апішыце аб'екты сучаснай Кордавы, уключаныя ў Спіс сусветнай спадчыны ЮНЕСКА.*

*Гістарычны цэнтр Кордавы. Іспанія.
Сучасны выгляд*

Культура Сярэдніх вякоў адлюстроўвала жыццёвыя каштоўнасці людзей таго часу. Калі ў Раннім сярэднявеччы цэнтрамі развіцця культуры былі манастыры і манастырскія школы, дык у XI–XIII стст. гэтая роля перайшла да гарадоў, дзе адкрываліся ўніверсітэты і развівалася архітэктура. Разам з тым дасягненні арабскай навукі, літаратуры і мастацтва спрыялі развіццю культуры многіх народаў не толькі Усходу, але і Еўропы.

калі ў свеце...

X–XIII стст. — панаванне
раманскага архітэктурнага стылю

на тэрыторыі Беларусі...

XI–XIII стст. — перавага
візантыйскага архітэктурнага стылю

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Якую ролю ў развіцці сярэдневяковай культуры адыграла царква?
2. Ахарактарызуйце сістэму адукацыі ў сярэдневяковай Еўропе.
3. Параўнайце сярэдневяковы і сучасны ўніверсітэты.
4. Што спрыяла захаванню дасягненняў Антычнасці ў Сярэднявеччы?
5. Назавіце адкрыццё Ранняга і Высокага сярэднявечча, якое, на вашу думку, паўплывала на жыццё вялікай колькасці людзей, кардынальна змяніла яго і захавала значнасць да нашага часу. Абгрунтуйце ваш выбар.
6. Дакажыце, што эпоха Ранняга сярэднявечча стала часам сінтэзу трох найважнейшых элементаў культуры: антычнага, хрысціянскага і варварскага.